

داوران و اخلاق داوری در مجله‌های علمی ایران

محمد ابویی اردکان^۱، سید آیت‌الله میرزایی^{۲*}

۱. گروه مدیریت دولتی دانشکده مدیریت دانشگاه تهران

۲. گروه جامعه‌شناسی دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه علامه طباطبائی

قانون طلایی داوری: «مقاله دیگران را به گونه‌ای داوری کنید که انتظار دارید مقاله شما را داوری کنند.» (۱)

چکیده

زمینه: داوری مقاله‌های مجلات علمی سوای این که یک کار علمی است یک کار اخلاقی نیز قلمداد می‌شود. داوران با پذیرش، رد یا ارائه پیشنهادی اصلاحی به نویسندگان مقالات، نقش برجسته‌ای در فرایند داوری دارند. این مقاله داوران مجله‌های علمی را در کانون توجه قرار می‌دهد و هنجارهای رایج در ارتباط با داوران مقالات، منابع انتخاب، معیارهای انتخاب و عملکرد آنها و نواقص و کاستی‌های رایج در گزارش‌های داوران مجله‌های علمی ایران را بررسی می‌نماید.

روش پژوهش: این پژوهش اکتشافی و توصیفی و نیز یک مطالعه کمی و کاربردی است. روش اجرای آن پیمایش و ابزار گردآوری داده‌ها، پرسشنامه است. جمعیت آماری این پژوهش شامل ۲۴۵ مجله علمی ایران است.

یافته‌ها: این پژوهش نشان می‌دهد در مجله‌های علمی ایران از دو منبع «اعضای هیئت تحریریه» و «فهرست اسامی داوران موجود در مجله» برای انتخاب داوران مقالات، بیشتر استفاده می‌شود. سه معیار «سرشناس بودن در حوزه‌های موضوعی مجله»، «سابقه گزارش‌های داوری مفید و سازنده» و «داشتن تجربه در حوزه داوری برای مجله‌های علمی» برای انتخاب داوران بیشتر اهمیت دارند. عملکرد داوران جوان در سه ویژگی «نظم و رعایت وقت»، «دقت نظر در داوری مقاله»، «ارائه پیشنهادی سازنده برای اصلاح مقاله» بهتر از داوران مسن است. نتیجه دیگر این که در مجله‌های علمی ایران تمایل بیشتری به استفاده از داور داخلی نسبت به داور خارجی وجود دارد. و «طولانی بودن زمان داوری» مهم‌ترین مشکل مجله‌های علمی ایران است.

نتیجه‌گیری: نتایج این پژوهش نشان می‌دهد مجلات علمی ایران در مجموع تمایل بیشتری به انتخاب داوران داخلی (اعضای هیئت تحریریه) دارند. این نتیجه‌گیری با توجه به محوریت اعضای هیئت تحریریه در مجلات علمی ایران حائز اهمیت است. همچنین نتایج این پژوهش نشان می‌دهد عملکرد داوران جوان نسبت به داوران مسن بهتر است. ضمن این که مجلات علمی ایران برای انتخاب داوران بر معیارهای کیفی (سرشناس بودن، سابقه و تجربه داور) تأکید دارند. دست آخر این که مجلات علمی ایران همچنان با مشکل طولانی بودن زمان داوری مقالات مواجه هستند.

کلید واژه: اخلاق داوری، داوران مجله‌های علمی، همترازخوانی، مجله‌های علمی

ترویجی در ایران بوده‌ایم. اهمیت یافتن علم و دانش و گسترش نهادهای آموزشی بویژه دانشگاه‌ها و افزایش شمار پژوهشگران، افزایش شمار مجله‌های علمی را در پی داشته است. با این حال،

سرآغاز

در سالهای اخیر شاهد افزایش مجله‌های علمی- پژوهشی و

باید دید متناسب با افزایش مجله‌های علمی در سالهای اخیر، فرایندهای اعتباریابی و نظارت بر کیفیت آثار منتشر شده چگونه رعایت می‌شود؟ «مهمترین عملکرد مجله‌ها، بررسی کیفیت اطلاعات منتشر شده به منظور اشاعه اطلاعات صحیح و معتبر است» (۲). رایجترین روشی که مجله‌ها برای تضمین این کیفیت در نظر می‌گیرند، استفاده از فرایند داوری^۱ یا سامانه همترازخوانی^۲ (۳) یعنی «ارزیابی دست‌نوشته‌های ارائه شده به مجله‌ها توسط داور یا داوران هم‌تخصص و هم‌تراز با نویسندگان دست‌نوشته» است (۴). نتایج به‌دست آمده نشان می‌دهد مجله‌های علمی ایران از سامانه فرایند داوری برای اعتباریابی آثار و مقالات دریافتی استفاده می‌کنند (۵). اما داوران مجله‌ها کمتر به عنوان موضوع پژوهش، مورد مطالعه قرار گرفته‌اند. چند پژوهش موردی در رابطه با «تحلیل اسناد داوری مقالات مجله جامعه‌شناسی ایران» (۶)، «همترازخوانی در مجله‌های علمی: مطالعه موردی مجله جامعه‌شناسی ایران» (۴) و «فرایند داوری مقالات در مجله‌های علمی ایران» (۷) تنها آغازی برای این دست پژوهش‌ها بوده است و بخشی از این موضوع را پوشش داده است و هنوز علی‌رغم اهمیت موضوع، چندان جدی پنداشته نمی‌شود. از طرفی، موضوع داوران و داوری مقالات ابعاد اخلاقی نیز دارد زیرا تولید دانش معتبر، نیازمند رعایت اخلاق علمی و پایبندی به هنجارهای حرفه‌ای است. *انجمن ایرانی اخلاق در علم و فناوری* با تأکید بر رابطه متقابل علم و اخلاق در اصل چهارم مرامنامه اخلاقی خود ذیل ترویج رویکردهای علمی، اعضای خود را به «... حفظ بی‌طرفی و داوری بر مبنای شواهد و استدلال علمی...» و در ذیل اصل پنجم بر «تعهد به اخلاق حرفه‌ای» و اصل ششم به «پایبندی به رفتارهای اخلاقی» دعوت می‌کند (۸). اگر با الهام از «رزنیک» علم را به مثابه حرفه‌ای بدانیم که دارای اخلاق خاص خود است و رعایت اخلاق حرفه‌ای ضمن آن که بر کارکرد علم تأثیر مثبتی دارد، اعتماد اجتماعی نسبت به علم و اصحاب علمی را افزایش می‌دهد (۹) آنگاه «توسعه منش ضد اخلاق در بین دانشمندان و محققان» ممکن است «بی‌اعتمادی عمومی را به یافته‌ها و مقالات علمی» دامن بزند (۱۰).

این مقاله در توجه به اهمیت داوران در فرایند داوری مجله‌ها، نقش داوران را مورد پژوهش قرار داده است. همانند هر حرفه‌ای، هنر داوری دست‌نوشته‌ها نیز تنها با تمرین حاصل می‌شود (۱۱). در «فرهنگ پیوسته علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی»^۳ داور، به کارشناسی گفته می‌شود که حوزه تخصصی اش مشتمل بر موضوع تخصصی یک کتاب یا مقاله و معمولاً هم‌تراز با پدیدآورنده مقاله یا کتابی است که سردبیر مجله یا ناشر، آن را قبل از نشر برای اظهار نظر نزد وی می‌فرستد (۱۲). داور همانند یک «دروازه‌بان» است که وظیفه اصلی اش قضاوت در مورد کیفیت یک مقاله به منظور چاپ در یک مجله است. برای رسیدن به این مهم داور بایستی از تمامی متونی که در حوزه موضوعی مقاله منتشر شده اند دانشی کلی داشته باشد (۱۳). بنابراین، داوران، کارشناسانی هستند که در رشته و حوزه تخصصی خویش صاحب‌نظرند و از نظر سطح تخصص، حداقل هم‌تراز با نویسندگان مقالات محسوب می‌شوند. در واقع فرایند داوری و سامانه همترازخوانی، دروازه اعتباریابی دانش از نظر اجتماع علمی محسوب می‌شود و اجتماع علمی یک اجتماعی اخلاقی نیز هست و داوران، سر دبیران و دستیاران سر دبیران مجله‌ها، حافظان اخلاقمند آن هستند.

این پژوهش، داوری را موضوعی علمی و اخلاقی در حوزه علم می‌داند و در این خصوص، داوران مجله‌های علمی ایران را هم‌زمان دارای مسؤلیت علمی و اخلاقی می‌پندارد. بنابراین، هدف اصلی پژوهش شناسایی و توصیف هنجارهای مرتبط با داوران مجله‌های علمی ایران است و سپس تعیین و اولویت‌بندی منابع اصلی انتخاب داوران، معیارهای اصلی انتخاب داوران، نواقص و کاستیهای رایج در گزارشهای داوران مجله‌های علمی ایران است.

داوران مجله‌ها

داوران مجله‌های علمی، به دلیل مشارکت در جذب و ارزیابی دانش در پرتو سامانه همترازخوانی، دارای مسؤلیت مهمی هستند و کیفیت مجله‌ها تا حد زیادی به عملکرد داوران بستگی دارد. داوران، نگاهبانانی هستند با تأثیرات مثبت و منفی. بنابراین، فهم و حفظ کیفیت فرایند همترازخوانی برای پیشرفت

بررسی به سردبیر برگرداند. داور باید درباره موضوع آگاه و فاضل باشد و درک و فهم واضحی از شرایط یا موقعیت تاریخی انجام پژوهش داشته باشد. «پولاک» علاوه بر آن که عقیده دارد، داوری یک کار سخت، پیچیده و وقتگیر است، وظایف داوران را این گونه شرح می‌دهد:

۱. ارزیابی دقیق دست‌نوشته‌های ارائه شده و بررسی صلاحیت و شایستگی علمی و طبقه‌بندی آنها؛
  ۲. به‌کارگیری کلیه روش‌های علمی در هنگام ارزیابی دست‌نوشته‌ها؛
  ۳. مطالعه و بررسی کلیه متون منتشرشده در آن حوزه تخصصی؛
  ۴. تأیید ارجاعات و تصاویر؛
  ۵. کمک به سردبیران در انتخاب مقالات و کمک به نویسندگان در انتقال صریح و واضح پیام خود به خوانندگان (۱۵).
- به‌طور کلی داوران دو کار عمده انجام می‌دهند: قضاوت در مورد صلاحیت انتشارات (معمولاً بعد از اصلاح و ویرایش) و اعلام نتیجه براساس معیارهای عمومی «پذیرش»^۵، «پذیرش به شرط اصلاح»^۶، «بازبینی بعد از اصلاحات اصلی»^۷ یا «عدم پذیرش»^۸؛

انتقاد سازنده از نویسندگان علی‌رغم پذیرش مقالات آنها. بسیاری از داوران وظیفه اول خود را به خوبی انجام می‌دهند، اما می‌توانند وظیفه دوم را بهتر انجام داده و در نقش یک مشاور برای نویسندگان عمل کنند (۱۷). «بنوس»، «کرک» و «هال» مسؤولیتهای داوران را به‌صورت زیر خلاصه کرده‌اند:

۱. داور باید ارزیابی‌ای انتقادی و صادقانه از پژوهش تهیه کند. وظیفه داور، تجزیه و تحلیل نقاط قوت و ضعف پژوهش و تهیه پیشنهادهایی جهت اصلاح پژوهش است. داور باید از شیوه و لحنی برای بیان پیشنهادهای استفاده کند که شور و شوق نویسندگان را برای اجرای پیشنهادهای افزایش دهد. داور نباید فرایند ارزیابی مقاله را به گونه‌ای دستکاری کند که نویسندگان مجبور باشند به موضوعاتی بپردازند که صرفاً از نظر داور جالب توجه و با اهمیت هستند، اما در واقع برای هدف پژوهش، کم اهمیت یا جانبی باشند.

حوزه‌های علمی و تخصصی مختلف ضروری است (۱۱). به نظر هرنان و شوارتز، انتخاب داوران مجله [اغلب] بر عهده سردبیر آن مجله است. سردبیران به دو صورت می‌توانند داوران را انتخاب نمایند: ۱. انتخاب داوران از میان هیأت تحریریه مجله، ۲. انتخاب داوران از میان افرادی که خارج از حوزه سازمانی مجله هستند (۱۴). روش دیگر درخواست داوطلبانه داوران برای داوری مقالات یک مجله است (۱۵). در اوایل سال ۱۹۷۲ میلادی نرم‌افزارهای رایانه‌ای به‌عنوان ابزار کمکی بالقوه برای سردبیران به منظور فرایند انتخاب داوران و نیز عملکردهای مدیریتی مجله مطرح شدند. نحوه انتخاب داوران حتی ممکن است بر روی کیفیت داوری نیز تأثیر داشته باشد. پژوهش «اسکروتر و همکارانش» بر روی ۱۰ مجله زیست‌پزشکی^۴ نشان داد داورانی که توسط نویسندگان مقالات انتخاب شده‌اند، پیشنهادهای مفیدتری را ارائه کرده بودند و کیفیت عملکردهای بهتر بوده است (۱۶).

وظایف و مسؤولیت‌های علمی و اخلاقی داوران

پیشتر گفته شد که داوری، یک وظیفه علمی و اخلاقی همزمان است و تفکیک این دو بعد از یکدیگر کار ساده‌ای نیست. وظیفه داور قضاوت در باره کیفیت دست‌نوشته‌های ارائه شده [به مجله‌ها] است (۱۷). مهمترین وظیفه داور این است که نظر یا عقیده آگاهانه خود را درباره یک دست‌نوشته بیان کند. تصمیم‌گیری نهایی در زمینه انتشار دست‌نوشته، تنها برعهده سردبیر است. بنابراین سردبیر باید قادر باشد تا به دقت، افکار و عقاید داوران را تشخیص بدهد و آن عقاید را با عقیده خودش در یک راستا، یا در جهت‌های مختلف مورد سنجش قرار دهد. سردبیران معمولاً از ارزیابی‌های عمیق و اساسی داوران استقبال می‌کنند. «مک لنیز» عقیده دارد که وظیفه اصلی داوران ارتقای کیفی مطالب منتشرشده است (۱۸). اگر یک داور با نتیجه‌گیری نویسنده‌ای مخالف باشد، لازم است که برای مخالفتش دلایل مشخصی همراه با استنادهای مناسب تهیه کند. اظهارنظرهای ساده‌ای مانند «من به سختی داده‌های شما را باور می‌کنم»، «امکان دارد که چنین نباشد»، پذیرفتنی نیست. اگر داور در مقابل نوشته‌ای پیشداوری یا تعصبی دارد، باید مقاله را بدون

باعث می‌شود که نویسندگان داورانی را که در همان موضوع کار می‌کنند، به سوءاستفاده متهم کنند. نویسندگان علت کارشکنی را انتشار زودتر آثار داوران می‌دانند.

۶. داوران باید با آثار متهم به مواردی مانند تقلب، سرقت ادبی و نادیده گرفتن ملاحظات اخلاقی پژوهش برخورد جدی داشته باشند.

۷. داور باید بررسی‌اش را به سبکی سازنده و آموزشی بنویسد و از بحث در مورد نقاط قوت و ضعف یک مطالعه فراتر نرود. این موضوع بخصوص برای پژوهشگران تازه کار مفید است؛ چرا که هیچ چیز ناامید کننده‌تر از این نیست که پژوهشگری تازه کار (یا حتی مجرب) ارزیابی‌ای طعنه‌آمیز یا مخرب از مقاله‌اش دریافت کند. هیچکس دوست ندارد مقاله‌اش رد شود، اما یک بررسی دقیق همراه با پیشنهاد‌های مناسب برای اصلاحات، می‌تواند خیلی مفید باشد. به همین دلیل اگر فرایند بررسی اشتباهات موجود در مقاله‌ها به خوبی پیش رفته باشد، نویسندگان از اینکه مقالاتشان رد شود؛ چندان احساس خوشایندی نخواهند داشت. به هر حال این وظیفه سردبیر است که تبحر علمی داوران را مورد بررسی قرار دهد و داورانی شایسته انتخاب کند.

در انتها می‌توان به طور خلاصه معیارهای زیر را برای ارزیابی داوران ارائه داد:

۱. وقت‌شناسی؛
۲. استناد به شواهد معتبر و متناسب برای حمایت از اظهارنظرهایی که برای نویسنده تهیه شده است؛
۳. انتقاد سازنده؛
۴. واقع‌بینی؛
۵. بیانی واضح برای سردبیر در باب میزان مناسب بودن و اولویتهای پژوهش برای انتشار.

ویژگی‌های دیگری که می‌توان برای داوران در نظر گرفت، عبارت‌انداز: انصاف، خوش‌قولی و ادب (۱۹). علاوه بر معیارهای ذکر شده، ویژگی‌های دیگری از قبیل کیفیت گزارش‌های داور، سن داور (جوان / مسن)، مرتبه دانشگاهی، نوع تخصص و رشته تحصیلی، جنس، ملیت و ... نیز در ارزیابی عملکرد داوران مورد توجه قرار گرفته است (۲۰، ۲۱، ۲۲، ۲۳، ۲۴، ۴).

۲. داور باید حالت محرمانه بودن محتوا و موجودیت دست‌نوشته را حفظ کند. داور نباید دست‌نوشته را در اختیار دیگران قرار دهد یا در مورد جزئیات آن با دیگران بحث کند. البته یک‌سلسله استثناء نیز وجود دارد که باید ابتدا به تأیید سردبیر برسد؛ از جمله، مشورت داور با همکاری که به لحاظ سطح علمی از خودش پائینتر است ولی در زمینه مورد بررسی تجربه دارد. در این صورت همکار داور نیز باید حالت محرمانه بودن دست‌نوشته را حفظ کند.

۳. داور نباید در سرقت ادبی مشارکت کند. استفاده از داده‌ها یا مفاهیم جدید دست‌نوشته‌ای، قبل از انتشار آن، برای پیشرفت پژوهش فرد داور، نوعی تجاوز و تخطی جدی محسوب می‌شود. داور باید همیشه از نشان دادن هرگونه تضاد منافع اجتناب کند. برای مثال داور باید بررسی دست‌نوشته‌هایی را نپذیرد که با موضوعات آنها اختلاف‌نظر اساسی دارد و احساس می‌کند که نتواند بررسی منصفانه‌ای انجام دهد. از این موارد می‌توان به پیشداوری علیه مطالعاتی با نتایج غیردلخواه یا وجود رابطه شخصی یا حرفه‌ای نزدیک بین نویسندگان و داور اشاره کرد. در این حالت ممکن است واقع‌بینی داور به خطر افتد.

۴. داور باید دست‌نوشته‌هایی را برای داور پی‌بیرد که با حوزه تخصصی‌اش ارتباط داشته باشند. اگرچه سردبیران به‌دقت سعی می‌کنند تا هر دست‌نوشته‌ای را برای داوران متخصص در آن زمینه بفرستند ولی گاهی اشتباهاتی رخ می‌دهد. به طور کلی اگر داور تخصص کافی را برای بررسی دست‌نوشته‌ای نداشته باشد، این موضوع برای نویسندگان و به طور کلی فرایند بررسی غیرمنصفانه است. البته استثناء در این حالت زمانی است که سردبیر دیدگاه داور را به عنوان یک غیرمتخصص بخواهد یا به دنبال عقیده داور در جنبه‌های خاصی از دست‌نوشته مانند آمارهای ارائه شده باشد.

۵. داور باید بررسی دست‌نوشته‌هایی را بپذیرد که می‌تواند آنها را به‌موقع آماده کند. گاهی اوقات شرایط غیرقابل پیش‌بینی رخ می‌دهد که مانع از تحویل دست‌نوشته‌ها در زمان مشخص می‌شود. در اینگونه موارد، داور باید سریع با سردبیر تماس بگیرد. به تأخیر انداختن بررسی دست‌نوشته‌ها به دلیل تعلل داوران، از نظر نویسندگان غیرمنصفانه است. گاهی اوقات این موضوع

استفاده از داوران داخلی و خارجی

اصطلاح داوران داخلی در مقابل داوران خارجی مطرح می‌شود. داوران داخلی شامل سردبیر، دستیاران سردبیر و اعضای هیأت‌تحریریه مجله می‌باشند. پیش‌تر عنوان شد که سردبیران به دو صورت می‌توانند داوران را انتخاب نمایند:

۱. انتخاب داوران از میان هیأت‌تحریریه مجله؛
۲. انتخاب داوران از میان افرادی که خارج از حوزه سازمانی مجله هستند (۱۴).

براین‌اساس داورانی که توسط سردبیر از میان هیأت‌تحریریه مجله انتخاب می‌شوند، «داور داخلی» و داورانی را که خارج از حوزه سازمانی مجله هستند «داور خارجی» می‌نامیم (۱۳).

داوری داخلی، طرفداران و مخالفان خاص خود را دارد. «بو» عقیده دارد که داوری مقالات یکی از وظایف مهم اعضای هیأت‌تحریریه است (۲۵). قبل از وی «رودمن» نیز در پژوهش خود درباره داوران مجله‌های جامعه شناسی به این نتیجه رسیده است که داوران داخلی با انگیزه‌تر از داوران خارجی هستند (۲۶).

«ریدبرگ» و «ریدبرگ» نیز در پژوهشی که بر روی داوران یک مجله پزشکی انجام داده‌اند، پیش‌بینی کرده‌اند که داوران داخلی نسبت به هم‌تایان خارجی خود کار داوری را با کیفیت بهتری انجام می‌دهند (۲۷). در حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی نیز «گلوگوف» پژوهشی را بر روی داوران ۳۱ مجله هسته علوم کتابداری انجام داد. ۸۲ درصد اعضای هیأت‌تحریریه این مجله‌ها در طی یکسال به‌عنوان داور انتخاب شده بودند. ۴۰ درصد این افراد یک تا سه دست‌نوشته را در طی این مدت داوری کرده بودند؛ درحالی که ۸ درصد بیش از پانزده دست‌نوشته را داوری کرده بودند (۲۸). اما «استیج» عقیده دیگری دارد. وی معتقد است که داوران داخلی در کنار تمام مزایا و خصوصیات خوبی که دارند، به دلیل تعصبی که به مجله دارند نسبت به دست‌نوشته‌ها نسبتاً سختگیر و شکاک هستند و مقالاتی که توسط آنها داوری می‌شود باید به فرد دیگری که او هم در همان حوزه تخصصی فعالیت می‌کند، برای داوری داده شود (۱۳). پژوهش او نشان می‌دهد بعد از جنگ جهانی دوم، به دلیل رواج تخصص‌گرایی استفاده از داوران خارجی معمول شد.

داوران خارجی به شیوه‌های مختلفی انتخاب می‌شوند. معمولاً سردبیران یک سلسله معیارها برای انتخاب داوران دارند. آشنایی با سردبیر و هیأت‌تحریریه مجله یکی از عوامل مهم انتخاب داوران خارجی است و تخصص داوران در درجه دوم اهمیت قرار دارد. نکته بعدی که سردبیران در هنگام انتخاب داوران خارجی باید به آن توجه کنند، عدم ناهمخوانی مقالات و دست‌نوشته‌ها با فعالیت‌های فردی است که قرار است به عنوان داور انتخاب شود. نتایج پژوهش‌ها نشان می‌دهد که مجله‌های آمریکایی و کانادایی بیش از سایر مجله‌ها از داوری خارجی استقبال کرده‌اند (۱۳). نتایج یک پژوهش موردی در ایران سهم داوران خارجی را ۴۷/۵ درصد از کل داورها نشان می‌دهد (۴).

مرور پیشینه پژوهش در زمینه داوران مجله‌های علمی نشان از اهمیت یافتن آن دارد. بنابراین متناسب با اهمیت موضوع داوران و برای دستیابی به اهداف پژوهش و ارائه توصیفی تجربی از وضعیت و هنجارهای رایج در ارتباط با داوران مجله‌های علمی ایران، در پی یافتن پاسخ پرسش‌های زیر هستیم:

منابع گزینش داوران مجله‌های علمی ایرانی کدام است؟
در مجله‌های علمی ایرانی چه معیارهایی برای انتخاب داوران مورد استفاده قرار می‌گیرد؟
گزارش‌های داوری داوران مجله‌های ایرانی دارای چه نواقص و کاستی‌هایی است؟
مسئولیت‌ها، وظایف و اختیارات داوران مجله‌های علمی ایران چیست؟

روش پژوهش

این پژوهش بر مبنای هدف مطالعاتی‌اش از نوع پژوهش‌های اکتشافی و توصیفی است و از حیث فرایند پژوهش از نوع مطالعات کمی است و چنان که انتظار می‌رود نتایج حاصل از این پژوهش، آن را در زمره مطالعات کاربردی قرار می‌دهد. بنابراین با توجه به هدف و فرایند پژوهش روش اجرای آن، پیمایشی و ابزار گردآوری اطلاعات، پرسشنامه است

برای تحلیل اطلاعات گردآوری شده از شاخص‌های آماری پراکندگی و مرکزی و آزمون‌های تی، فریدمن و دبلینوکنندال

برای داوری در مورد هر مقاله در میان مجله‌های علمی ایران از تنوعی بین ۲ تا ۶ برخوردار است. میانگین آن برابر با ۳/۲۰ و میانه و نمای آن برابر با ۳ می‌باشد. ۵۳ درصد از این مجله‌ها ۳ داور برای داوری هر مقاله انتخاب می‌کنند که بیشترین فراوانی را در نمونه دریافتی به خود اختصاص داده است. نتایج آزمون مربع خی نشان از تفاوت معنادار بین مجله‌های رشته‌های مختلف از حیث تعداد داور انتخابی برای مقالات دارد (N=190, Chi-Square=82/092, df=16, Sig.=/000)، به گونه‌ای که مجله‌های رشته‌های علوم انسانی از تعداد داوران کمتر و مجله‌های رشته‌های فنی و مهندسی از تعداد داوران بیشتری برای داوری مقالاتشان استفاده می‌کنند.

نتایج این پژوهش حاکی از تمایل مجله‌های علمی ایران به استفاده از داوران داخلی است. نتایج آزمون تی (t=5/196, df=185, p<.001) نشان می‌دهد که در مجله‌های علمی ایران گرایش بیشتری به استفاده از داور داخلی نسبت به داور خارجی وجود دارد. یافته تکمیلی دیگری نشان می‌دهد که ۷۷/۵ درصد از مجله‌های علمی ایران تمایلی به استفاده از داوران غیر از حوزه تخصصی مجله‌شان ندارند. بیشتر مجله‌های علمی ایران پیش از ارسال مقاله برای داور با وی تماس نمی‌گیرند (t=-2/144, df=189, p<.001). ۲۵/۵ درصد از مجله‌های علمی ایران نیز هیچ‌گونه حق‌الزحمه‌ای در قبال انجام داوری‌ها به داوران مجله‌هایشان پرداخت نمی‌کنند.

منابع انتخاب داوران در مجله‌های علمی ایرانی

نتایج توصیفی جدول شماره ۱ نشان می‌دهد که از میان منابع هفت‌گانه مورد استفاده برای انتخاب داوران در مجله‌های علمی ایران، دو منبع «اعضای هیأت تحریریه» و «فهرست اسامی داوران موجود در مجله» با اختلاف بسیار اندکی از منابع اصلی انتخاب داور در میان مجله‌های ایرانی هستند. گزینه‌های دیگر در رده‌های بعد قرار دارند. در این میان «درخواست از نویسنده مقاله برای معرفی داور مقاله‌اش» با میانگین (۱/۶۷) در زمره منابع انتخاب داور در میان مجله‌های علمی ایران قرار ندارد.

استفاده شده است. در این پژوهش، منظور ما از داور «افراد متخصص و حداقل هم‌تراز با نویسنده دست‌نوشته است که به ارزیابی انتقادی و سازنده از دست‌نوشته‌های ارائه شده به مجله‌ها می‌پردازند». منظور از مقاله «جزء اصلی و سازنده هر مجله علمی است که در طی آن افراد متخصص نتیجه کار و پژوهش علمی خود را به متخصصان دیگر عرضه می‌کنند». منظور از مجله علمی «مجله‌هایی است که کمیسیون بررسی نشریات علمی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری آنها را دارای اعتبار و درجه علمی- پژوهشی یا علمی- ترویجی دانسته است». از آنجایی که واحد مطالعه این پژوهش «مجله علمی» است، جمعیت آماری این پژوهش شامل تمامی مجله‌های علمی ایران بر اساس مصوبه کمیسیون نشریات وزارت علوم، تحقیقات و فناوری مورخ ۱۳۸۵/۱۲/۲۶ است. جمعیت آماری مجله‌های مذکور مطابق با فهرست یاد شده در زمان مطالعه برابر با ۲۴۵ مجله بوده است (۵). پرسشنامه‌های این پژوهش برای تمامی سردبیران ۲۴۵ مجله علمی ارسال و از این تعداد ۱۹۰ پرسشنامه دریافت شد.

یافته‌های پژوهش

یافته‌های توصیفی این پژوهش سیمایی از مناسبات مجله‌ها و داورانشان را ارائه می‌دهد. در بخش یافته‌های پژوهش به برخی هنجارهای رایج در ارتباط با داوران مقالات و به طور مشخص به منابع انتخاب داوران، معیارهای انتخاب داوران، عملکرد داوران و نواقص و کاستی‌های رایج در گزارش‌های داوران مجله‌های علمی ایران می‌پردازیم.

هنجارهای رایج داوری در مجله‌های علمی ایران

یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که ۶۰ درصد از داوریهیای مجله‌های علمی ایران در تهران متمرکز است. علاوه بر این، ۹۷/۹ درصد از مجله‌های مورد مطالعه دارای فهرست اسامی داوران هستند و تنها ۲/۱ درصد از آنها فاقد فهرست مذکور هستند و این بدان معنی است که مجله‌های مورد مطالعه اغلب از فهرست داوران استفاده می‌کنند. تعداد داوران انتخاب شده

جدول ۱. منابع مورد استفاده برای انتخاب داوران در مجله‌های ایرانی

آزمون فریدمن		آزمون تی				منابع انتخاب داوران		
نمونه‌ها	میانگین رتبه	اختلاف میانگین	سطح معنی‌داری**	درجه آزادی	آماره تی	انحراف معیار	میانگین*	
۱۹۰	۵/۷۰	۰/۸۷۸۹	/۰۰۰	۱۸۹	۱۰/۰۹۵	۱/۲۰	۳/۸۷	فهرست اسامی داوران موجود در مجله
۱۹۰	۵/۶۴	۰/۸۸۹۵	/۰۰۰	۱۸۹	۱۲/۶۱۰	/۹۷	۳/۸۸	اعضای هیئت تحریریه
۱۹۰	۳/۸۸	۰/۲۸۴۲	/۰۰۰	۱۸۹	-۳/۵۴۶	۱/۱۰	۲/۷۱	جستجو در نوشته‌ها و مقالات موجود
۱۹۰	۳/۸۱	۰/۳۵۲۶	/۰۰۰	۱۸۹	-۴/۰۴۲	۱/۲۰	۲/۶۴	درخواست از داور مقاله برای معرفی داور دیگر
۱۹۰	۳/۵۲	۰/۴۸۹۵	/۰۰۰	۱۸۹	-۶/۸۴۸	/۹۸	۲/۵۱	اشخاص ملاقات شده در جلسات و سمینارها
۱۹۰	۳/۲۰	-۰/۷۰۰۰	/۰۰۰	۱۸۹	-۸/۸۶۵	۱/۰۸	۲/۳۰	ارتباطات و آشنایی‌های شخصی
۱۹۰	۲/۲۴	-۱/۳۲۶۳	/۰۰۰	۱۸۹	-۱۷/۴۲۷	۱/۰۴	۱/۶۷	درخواست از نویسنده مقاله برای معرفی داور

* مقادیر میانگین بین ۱ تا ۵ متغیر است.

** اختلاف میانگین در سطح ۰/۰۵ درصد معنادار است.

این دست منابع برای انتخاب داوران مقالات می‌باشد. نتایج آزمون رتبه‌بندی فریدمن نیز نشان می‌دهد که اختلاف میان‌های منابع هفتگانه با یکدیگر معنی دار است (N=190, Chi-Square=457/135, df=6, Sig.=/000). برای اندازه‌گیری شاخص اندازه اثر از آزمون تکمیلی دبلیو - کندال استفاده شد. ضریب توافق کندال ۰/۴۰۱ نشان می‌دهد که اختلاف قوی بین منابع هفتگانه انتخاب داوران در مجله‌های مورد مطالعه وجود دارد.

معیارهای انتخاب داوران در مجله‌های علمی ایرانی

نتایج جدول شماره ۲ نشان می‌دهد که از میان معیارهای

نتایج جدول شماره ۱ نشان می‌دهد که برای تمامی منابع هفتگانه مورد مطالعه اختلاف مذکور معنی‌دار است و تعمیم نتایج نمونه تصادفی با توجه به ارزشهای به دست آمده (p<.001) در تمامی موارد به جمعیت آماری ممکن است. اختلاف یاد شده در دو مورد یعنی استفاده از «اعضای هیأت تحریریه» و «فهرست اسامی داوران موجود در مجله» برای انتخاب داور دارای بیشترین میانگین است که نشان دهنده تمایل مجله‌های علمی ایران برای استفاده از دو منبع یاد شده برای انتخاب داورانشان می‌باشد. در مواردی نیز اختلاف مذکور کمتر از نمره مورد آزمون بوده است که نشان دهنده میزان تمایل کمتر برای استفاده از

جدول ۲. معیارهای انتخاب داوران در مجله‌های ایرانی

آزمون فریدمن		آزمون تی				معیارها		
نمونه‌ها	میانگین رتبه	اختلاف میانگین	سطح معنی‌داری**	درجه آزادی	آماره تی	انحراف معیار	میانگین*	
۱۸۷	۶/۵۴	۱/۵۰۸۰	۰/۰۰۰	۱۸۶	۳۴/۴۲۷	/۵۹۰	۴/۵۰	سرشناس بودن در حوزه‌های موضوعی مجله
۱۸۵	۶/۲۳	۱/۴۰۵۴	۰/۰۰۰	۱۸۴	۳۰/۸۶۱	/۶۱	۴/۴۰	سابقه ارائه گزارش‌های داوری مفید و سازنده
۱۸۷	۶/۱۳	۱/۳۵۲۹	۰/۰۰۰	۱۸۶	۲۳/۷۶۷	/۷۷	۴/۳۵	داشتن تجربه در حوزه داوری برای مجله‌های علمی
۱۸۳	۵/۶۹	۱/۹۶۷	۰/۰۰۰	۱۸۲	۲۰/۱۹۸	/۸۰	۴/۱۹	تخصص در روش‌شناسی
۱۸۳	۵/۶۰	۱/۱۸۰۳	۰/۰۰۰	۱۸۲	۲۱/۶۴۴	/۷۳	۴/۱۸	نظم و رعایت وقت
۱۸۵	۴/۷۸	۰/۹۰۸۱	۰/۰۰۰	۱۸۴	۱۳/۳۵۳	/۹۲	۳/۹۰	تعداد مقالات علمی - پژوهشی
۱۸۶	۴/۴۳	۰/۷۲۵۸	۰/۰۰۰	۱۸۵	۹/۸۴۵	۱/۰۰	۳/۷۲	مرتبه دانشگاهی
۱۸۲	۴/۰۷	۰/۷۰۸۸	۰/۰۰۰	۱۸۱	۱۰/۲۴۹	/۹۳	۳/۷۰	سابقه در اجرای طرح‌های پژوهشی
۱۷۹	۱/۵۴	-۱/۰۸۳۸	۰/۰۰۰	۱۷۸	-۱۳/۳۵۸	۱/۰۸	۱/۹۱	سن داور

* مقادیر میانگین بین ۱ تا ۵ متغیر است.

** اختلاف میانگین در سطح ۰/۰۵ درصد معنادار است.

نواقص و کاستیهای گزارشهای داوران مجله‌های علمی ایران

جدول شماره ۳ نشان می‌دهد از میان نواقص و کاستی‌های رایج در گزارشهای داوران مجله‌های علمی ایران، «طولانی شدن زمان داوری مقاله» و «مختصر بودن گزارشهای داوری» بیشتر رایج هستند. به ویژه گزینه «طولانی شدن زمان داوری» بیشترین دغدغه سردبیران در رابطه با داوران است. گزینه‌های دیگر از نظر سردبیران مجله‌های ایرانی در رده‌های بعدی قرار دارند.

جدول شماره ۳ نشان می‌دهد که در چهار مورد از نواقص و کاستیهای مطرح شده پیرامون گزارشهای داوری اختلاف مذکور معنی‌دار است ($p < .001$). اما در مورد «طول کشیدن زمان داوری» اختلاف یاد شده معنی‌دار نمی‌باشد ($p > .001$). نتایج به دست آمده از اجرای آزمون فریدمن نشان می‌دهد، اختلاف میان‌های نواقص و کاستیهای پنجگانه گزارشهای داوری با یکدیگر معنی‌دار است ($N=169$, Chi-Square=345/453, $df=4$, Sig.=/000) از این میان طولانی بودن زمان داوری (۴/۲۵) اولویت اول نواقص و کاستیهای داوری را به خود اختصاص داده است و پس از آن «مختصر بودن گزارش داوری» (۳/۴۱). سایر گزینه‌ها در اولویتهای بعدی قرار دارند. ضریب توافق دلیو-کندال ۰/۵۱۱ نشان می‌دهد که اختلاف قوی بین نواقص و کاستیهای گزارشهای داوری در مجله‌های مورد مطالعه وجود دارد.

شش‌گانه مطرح شده مؤثر بر پذیرش مقاله، پنج معیار «سرشناس بودن در حوزه‌های موضوعی مجله»، «سابقه ارائه گزارشهای داوری مفید و سازنده» و «داشتن تجربه در حوزه داوری برای مجله‌های علمی»، «تخصص در روش‌شناسی» و «نظم و رعایت وقت» به ترتیب در انتخاب داوران مجله‌های علمی ایران هستند. گزینه‌های دیگر در رده‌های بعدی قرار دارند. در این بین متغیر «سن داور» با میانگین (۱/۹۱) در انتهای معیارهای انتخاب داور برای مجله‌های ایرانی قرار دارد.

جدول شماره ۲ نشان می‌دهد که اختلاف مذکور در مورد تمامی معیارها و ملاکهای انتخاب داور معنی‌دار است ($P < .001$). نتایج به دست آمده از اجرای آزمون رتبه‌بندی فریدمن نشان می‌دهد که اختلاف میان‌های معیارهای نه‌گانه انتخاب داور، با یکدیگر معنی‌دار است ($N=168$, Chi-Square=575/789, $df=8$, Sig.=/000). از این میان «سرشناس بودن در حوزه‌های موضوعی مجله» (۶/۵۴) اولویت اول در میان معیارهای انتخاب داوران را به خود اختصاص داده است و پس از آن «سابقه گزارشهای داوری مفید و سازنده» (۶/۲۳) و «داشتن تجربه در حوزه داوری برای مجله‌های علمی» (۶/۱۳) قرار دارند. سایر گزینه‌ها در اولویتهای بعدی هستند. شاخص اندازه اثر دلیو-کندال (۰/۴۲۸) نشان دهنده اختلاف کاملاً قوی بین معیارهای نه‌گانه انتخاب داور در مجله‌های ایرانی است.

جدول ۳. نواقص و کاستیهای گزارشهای داوران مجله‌های ایران

نمونه‌ها	آزمون فریدمن		آزمون تی			انحراف معیار	میانگین*	نواقص و کاستی‌ها
	میانگین رتبه	اختلاف میانگین	سطح معنی‌داری**	درجه آزادی	آماره تی			
۱۷۴	۴/۲۵	-۰/۰۲۸۷	۰/۶۲۴	۱۷۳	-۰/۴۹۲	۱/۷۱۰	۲/۹۷	طول زمان
۱۸۶	۴/۱۳	-۰/۶۴۵۲	۰/۰۰۰	۱۸۵	-۱۱/۵۹۲	۱/۷۵۹۰	۲/۳۵	مختصر بودن گزارش داوری
۱۸۶	۳/۳۶	-۰/۶۰۸۷	۰/۰۰۰	۱۸۳	-۱۲/۲۰۰	۱/۶۷۶۸	۲/۳۹	برخورد انتقادی
۱۸۶	۲/۳۳	-۱/۲۳۹۱	۰/۰۰۰	۱۸۳	-۲۴/۰۳۸	۱/۶۹۹۲	۱/۷۶	نهمیدن مقاله
۱۸۶	۱/۶۴	-۱/۶۵۰۳	۰/۰۰۰	۱۸۲	-۳۶/۰۹۶	۱/۶۱۸۴	۱/۳۴	برخورد توهین آمیز

* مقادیر میانگین بین ۱ تا ۵ متغیر است.
** اختلاف میانگین در سطح ۰/۰۵ درصد معنادار است.

عملکرد داوران مجله‌های علمی ایرانی

میانگین پاسخهای دریافتی از سردبیران بر اساس طیف لیکرت برابر با ۴/۲۷ و میانه آن برابر با ۵ و نمای آن ۵ می‌باشد که نشان می‌دهد اغلب مجله‌ها سوابق عملکرد داورانشان را در اختیار دارند. نتایج آزمون تی ($t=16/63$, $df=182$, $p<.001$) نیز نشان دهنده آن است که نسبت مجله‌هایی که سوابق داوران را نگهداری می‌کنند به مجله‌هایی که فاقد بایگان سوابق داوران هستند، بیشتر است. اما در خصوص ارزیابی عملکرد داوران میانگین نمونه دریافتی بر اساس طیف لیکرت برابر با ۴/۲۶ و میانه آن برابر با ۴ و نمای آن ۵ می‌باشد که نشان دهنده رواج فرایند ارزیابی عملکرد داوران در بین مجله‌های مورد مطالعه است. نتایج آزمون تی ($t=21/69$, $df=188$, $p<.001$) نشان می‌دهد، نسبت مجله‌هایی که در آنها به ارزیابی عملکرد داوران می‌پردازند به مجله‌هایی که در آنها ارزیابی عملکرد داوران وجود ندارد بیشتر است. یکی از موضوعات مهم در مبحث داوران، ارزیابی عملکرد داوران جوان نسبت به داوران مسن است که نتایج آن در جدول شماره ۴ مندرج است.

معنی‌دار است ($p<.001$) و داوران جوان نسبت به داوران مسن در سه ویژگی «نظم و رعایت وقت»، «دقت نظر در داوری مقاله»، «ارائه پیشنهادها سازنده برای اصلاح مقاله» اختلاف دارند و تنها در مورد «خودداری از سوگیری در نتیجه‌گیری» این اختلاف معنی‌دار نیست ($p>.001$). نتایج به دست آمده از اجرای آزمون رتبه‌بندی فریدمن نشان می‌دهد که اختلاف میان‌های شاخصهای عملکرد داوران با یکدیگر معنی‌دار است ($N=165$, $Chi-Square=72/947$, $df=3$, $Sig.=/000$). از این میان «نظم و رعایت وقت» (۲/۹۵) اولویت اول عملکرد داوران با توجه به سن آنها است. و پس از آن «ارائه پیشنهادها سازنده برای اصلاح مقاله» (۲/۵۸) قرار دارد. سایر گزینه‌ها در اولویتهای بعدی قرار دارند. ضریب توافق دلیو-کندال ۰/۱۴۷ نشان دهنده میزان اختلاف نه چندان زیاد بین شاخصهای عملکرد داوران در مجله‌های مورد مطالعه وجود است.

بحث و نتیجه‌گیری

در این پژوهش وضعیت داوران مجله‌های علمی مورد تأیید

جدول شماره ۴. عملکرد داوران جوان نسبت به داوران مسن

عملکرد داوران	آزمون تی			آزمون فریدمن		
	میانگین*	انحراف معیار	آماره تی	درجه آزادی	سطح معنی‌داری**	اختلاف میانگین
نظم و رعایت وقت	۳/۵۱	۰/۷۳	۹/۳۶۲	۱۷۵	۰/۰۰۰	۰/۵۱۷۰
پیشنهاد سازنده	۳/۲۵	۰/۸۲	۴/۱۴۲	۱۷۳	۰/۰۰۰	۰/۲۵۸۶
داشتن دقت نظر	۳/۱۶	۰/۷۲	۳/۰۱۲	۱۷۴	۰/۰۰۳	۰/۱۶۵۷
عدم سوگیری	۳/۰۱	۰/۷۱	۰/۲۱۵	۱۶۸	۰/۸۳۰	۰/۰۱۱۸

* مقادیر میانگین بین ۱ تا ۵ متغیر است.
** اختلاف میانگین در سطح ۰/۰۵ درصد معنادار است.

کمیسیون بررسی نشریات وزارت علوم، تحقیقات و فناوری از نظر معیارهای مجله‌های ایرانی برای انتخاب داور، منابع انتخاب داور، میزان استفاده از داوران داخلی و خارجی، عملکرد داوران، پراکندگی داوران مجله‌های ایرانی، و ... مورد مطالعه قرار گرفت. این پژوهش نشان می‌دهد که نما/مد آماری تعداد داور انتخاب شده برای داوری در مورد هر مقاله در میان مجله‌های علمی معتبر ایران ۳ است. البته میانگین تعداد داوران در

جدول شماره ۴ بیانگر ارزیابی نسبتاً مناسب سردبیران مجله‌ها در خصوص عملکرد داوران جوان نسبت به داوران مسن است. به ویژه میانگین ۳/۵۱ در ردیف اول مربوط به گوینه «نظم و رعایت دقت» حاکی از عملکرد بهتر داوران جوان نسبت به داوران مسن است. این برداشت در مورد سایر گزینه‌ها نیز به چشم می‌خورد. نتایج جدول شماره ۴ نشان می‌دهد که اختلاف مذکور در مورد عملکرد داوران با توجه به سن آنها در سه ویژگی

مقالات می‌پردازند. حتی ممکن است «فهرست اسامی داوران مجله» نیز با نظر آنها مورد استفاده قرار گیرد و تصمیم‌گیری در خصوص تعیین داور ممکن است تا جلسه آتی مجله، که مستلزم حضور اعضای هیأت تحریریه است، به تأخیر افتد (۴، ۷). نکته دیگر این که اغلب مجله‌های ایرانی تمایلی به استفاده از داوران غیر از حوزه تخصصی مجله ندارند.

در ارزیابی داوران موضوعاتی از قبیل رابطه بین کیفیت گزارش داور و ویژگی‌های داوران، تجربه آنها در زمینه داوری و موقعیت علمی و حرفه‌ای آنها مورد نظر قرار می‌گیرد. داور یک مجله شدن/بودن مستلزم داشتن ویژگی‌هایی است که در متن به برخی از آنها اشاره شد. از میان معیارهای نه‌گانه برای انتخاب داور در میان مجله‌های معتبر علمی ایران به ترتیب معیارهای «سرشناس بودن در حوزه‌های موضوعی مجله»، «سابقه گزارش‌های داور مفید و سازنده» و «داشتن تجربه در حوزه داوری برای مجله‌های علمی» قرار دارند. و سپس گزینه‌های «داشتن تخصص»، «داشتن نظم»، «تعداد مقالات داور»، «مرتبه دانشگاهی داور»، «داشتن سابقه پژوهش»، و در مرتبه آخر هم «سن داور» قرار دارند. بخشی از یافته‌های «فریدمن» مبنی بر این که داوران باتجربه و پرکار جزء بهترین داوران بوده و بیشترین ارزیابی‌ها را تولید می‌کنند، تأیید می‌کند (۲۳).

در مورد معیار گزینش داوران بر حسب سن به مقایسه عملکرد داوران جوان و مسن پرداختیم. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد، داوران جوان نسبت به داوران مسن در سه ویژگی «نظم و رعایت وقت»، «دقت نظر در داوری مقاله»، «ارائه پیشنهادها سازنده برای اصلاح مقاله» دارای اختلاف هستند. این یافته نتایج پژوهش «گوردون»، مبنی بر این که داوران جوانتر نسبت به داوران دیگر یا داوران مشهور کار را جدی‌تر می‌گیرند (۲۴) و «نیلنا»، «ریس» و «کارلسون» مبنی بر این که داوران جوان ارزیابی‌های دقیق‌تری ارائه می‌کنند (۲۱، ۲۴) و بخشی از نتایج پژوهش «کلیور و همکارانش» مبنی بر این که کیفیت داوری ارتباط مستقیم و مثبتی با عواملی مانند جوان بودن داور، متخصص بودن وی دارد (۲۰) را تأیید می‌کند. این مقاله سیمایی از حافظان دانش در مجله‌های علمی ایران را نشان داد. نویسندگان این مقاله نتایج این پژوهش را گام اول در توجه به

رشته‌های پنج‌گانه متنوع است. این موضوع ضمن نمایش تنوع تعداد داوران انتخاب شده برای یک مقاله در مجله‌های ایرانی، گونه‌ای تفاوت با سامانه همترازخوانی «سردبیر باضافه دو داور» را نیز نشان می‌دهد و به نظر می‌رسد سامانه همترازخوانی در مجله‌های ایرانی در موارد بسیاری صرفاً متکی بر «داوران»/ «سه داور و بیش‌تر» است.

از طرفی مجله‌های علمی ایران گرایش بیشتری به استفاده از داور داخلی نسبت به داور خارجی دارند. این یافته نتایج مطالعه موردی میرزایی و دیگران (۴) بر روی مجله جامعه‌شناسی/ایران را تأیید می‌کند و نشان می‌دهد مجله‌های ایرانی برای داوری به اعضای هیأت تحریریه‌شان بیشتر مراجعه می‌کنند. این وضعیت از یک‌سو نظارت داوران داخلی را بر مجله و انتشارات آن بیشتر می‌کند و میزان اقتدار و نظارت اعضای هیأت تحریریه را در مجله‌های ایرانی نشان می‌دهد (۷). از سویی ممکن است گرایش مجله‌های ایرانی به استفاده از داور داخلی برای پرهیز از مشکلات مالی و وقت‌گیر بودن داورهای خارجی باشد. با این حال به نظر می‌رسد میزان استفاده از داور داخلی و خارجی در مجله‌های معتبر علمی ایران نسبت به سایر کشورها وضعیت متفاوتی دارد. با این حال در کنار تمام مزایایی که داوران داخلی دارند ممکن است «به دلیل تعصبی که به مجله دارند، نسبت به دست‌نوشته‌ها نسبتاً سختگیر و شکاک» باشند. در این زمینه پیشنهاد «استیج» این است مقالاتی که توسط آنها داوری می‌شود به فرد دیگری [منظور داور خارجی است] که او هم در همان حوزه تخصصی فعالیت می‌کند برای داوری داده شود (۱۳).

انتخاب داوران مجله‌های علمی ایران به صورتهای مختلفی انجام می‌شود. از میان منابع هفتگانه برای انتخاب داوران از دو منبع «اعضای هیأت تحریریه» و «فهرست اسامی داوران موجود در مجله» بیشتر استفاده می‌کنند. استفاده از اعضای هیأت تحریریه به عنوان داور یا به عنوان منبعی برای انتخاب داوران، در مجله‌های معتبر علمی ایران نمایانگر اقتدار و نفوذ اعضای هیأت تحریریه بر مجله‌های ایرانی است. به نظر می‌رسد سردبیران مجله‌های ایرانی برای انتخاب داوران با اعضای هیأت تحریریه مجله‌ها مشورت و با نظر آنها به گزینش داور برای

- بازبینی بعد از اصلاحات اصلی
 7. reconsider after major revisions
 8. Reject
 عدم پذیرش

اهمیت موضوع داوران مجله‌های علمی در ایران می‌دانند و پیشنهادها را زیر را ارائه می‌نمایند.

پیشنهادها

- با توجه به یافته‌های پژوهش حاضر می‌توان پیشنهادهایی برای بهبود کیفیت داوری در مجله‌های علمی به شرح زیر ارائه داد:
1. اهمیت دادن به موضوع انتخاب داوران و کیفیت گزارشهای آنها؛
  2. ثبت اسناد داوری به عنوان اسناد علمی و سابقه داوران، مجله‌ها و فعالیتهای علمی ایرانیان؛
  3. استفاده از اسناد داوری برای ارزیابی عملکرد داوران و کیفیت گزارشهای علمی آنها؛
  4. گردآوری اطلاعات محیطی به خصوص پرسش از نویسندگان مقالات (اعم از پذیرفته شده یا رد شده) برای به دست آوردن و تکمیل دیدگاهی جامع از عملکرد داوران مجله‌ها؛
  5. استفاده از نرم افزارهای رایانه‌ای به عنوان ابزار کمکی برای انتخاب داوران.

سپاسگزاری

این مقاله برگرفته از طرح پژوهشی «بررسی وضعیت داوری مقالات در مجلات علمی معتبر ایران» است که با پشتیبانی پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات انجام شد. از همکاری مسؤولان آن پژوهشگاه سپاسگزاریم. همچنین از سرکار خانم معصومه قاراخانی و آقای محمود خسروجردی برای مرور متن و ارائه پیشنهادها سازنده تشکر می‌نماییم.

واژه نامه

1. Referee process	فرایند داوری
2. Peer review	همترازخوانی
3. Online Dictionary Library and Information Science = ODLIS	فرهنگ علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی
4. Biomedical	زیست‌پزشکی
5. Accept	پذیرش
6. accept pending revisions	پذیرش به شرط اصلاح

منابع

1. Siegelman, S.S. (1988). Guideline for reviewers of Radiology. *Radiology*, 166(2), 360.
2. van Rooyen, S. (2001). The evaluation of peer review quality. *Learned publishing* 14(2): 85-91.
3. Williamson, A. (2003). What will happen to peer review? *Learned publishing* 16(1): 15-20.
4. میرزایی، سید آیت‌الله؛ محمد ابویی اردکان؛ معصومه قاراخانی و فاطمه شیخ شعاعی، «همترازخوانی در مجلات علمی: مطالعه مورد مجله جامعه‌شناسی ایران»، *مجله جامعه‌شناسی ایران*، شماره ۴، ۱۳۸۵.
5. علیدوستی، سیروس؛ محمد ابویی اردکان؛ سید آیت‌الله میرزایی و فاطمه شیخ شعاعی، بررسی وضعیت فرایند داوری مقالات در مجلات معتبر علمی ایران، طرح پژوهشی پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات، ۱۳۸۷.
6. ارشاد، فرهنگ؛ معصومه قاراخانی و سید آیت‌الله میرزایی، «تحلیل اسناد داوری مجله جامعه‌شناسی ایران»، *مجله جامعه‌شناسی ایران*، شماره ۴، ۱۳۸۴.
7. ابویی اردکان، سید آیت‌الله میرزایی و فاطمه شیخ شعاعی، «فرایند داوری مقالات در مجلات علمی ایران»، *فصلنامه پژوهش در آموزش عالی*، (در دست داوری)، ۱۳۸۹.
8. انجمن ایرانی اخلاق در علوم و فناوری (بی تا) «اصول اخلاقی انجمن ایرانی اخلاق در علم و فناوری»، <http://www.iranethics.ir/find-1.100.58.fa.html> تاریخ دسترسی ۲۰۰۹/۰۹/۰۲.
9. ودادهیر، ابوعلی، داریوش فرهود، محمود قاضی طباطبایی و غلامعباس توسلی، «معیارهای رفتار اخلاقی در انجام کار علمی»، *فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری*، سال سوم، شماره‌های ۳ و ۴، ۱۳۸۷.
10. کیانپور، منصور و گلنار حجازی، «سقوط اخلاق علمی»، *علم و آینده*، شماره ۹، ۱۳۸۳.
11. Coelho, R. J., and J. L. Forge. (2000). Manuscript characteristics affecting reviewers' decisions for rehabilitation counseling related journals. *Journal of rehabilitation* 66 (2); 4-8.
12. Reitz, Joan M. (2000). *ODLIS: Online Dictionary of Library and Information Science*. Online available: www.WCSU.edu/Library/odlis.html (20 Jan 2005).

21. Nylenna, Magne, Povel Riis and Yngve Karlsson. (1994). Multiple blinded reviews of the same two manuscripts. *JAMA*. 272(2): 149-151.
22. Weller, A. C. (2001). *Editorial Peer review: its strengths and weaknesses*. Silver Spring, MD: American Society for Information Science and Technology.
23. Friedman, D. P. (1995). Manuscript peer review at the AJR: facts, figures, and quality assessment. *American journal of roentgenology* 164(4): 1007-9.
24. Gordon, M.D. (1980). The role of referees in scientific communication. In J. Hartley (Ed.), *The psychology of written communication, selected readings*. Newyork: *Nichols Publishing CO*.
25. Baue, A. E. (1993). Refelections of a former editor. *Archives of Surgery*, 128(12), 1305-1314.
26. Rodman, H. (1970). The moral responsibility of journal editors and referees. *American Sociologist*, 5(4), 351-357.
27. Reidenberg, June W. and Marcus M. Reidenberg. (1991). Clinical Pharmacology and Therapeutics: report of a survey of some aspects of editorial board peer review at Clinical Pharmacology and Therapeuticx. *CLIN PHARMACOL THER*. 50(1): -3.
28. Glogoff, S. (1988). Reviewing the gatekeepers: A survey of referees of library journals. *Journal of the American Society for Information Science*, 39(6): 400-407.
13. Steig, Margaret F. (1983). Refereeing and the editorial process: The AHR and Webb. *Scholarly publishing*, 99-122.
14. Hernon, P., and C. Schwartz. 2003. Editorial Peer review. *Library & information Science research* 25(2003): 359-361.
15. Polak, Joseph F.(1995). The role of the manuscript reviewer in the peer review process. *AJR*. 165: 685-688.
16. Schroter, sara, et al. (2006). Differeces in review quality and recomendations for publicatio between peer reviewers suggested by authors or by editors. *JAMA*. 295(3): 314-317.
17. Provenzale, James M. and Robert J. Stanley. (2006). A Systematic Guide to Reviewing a Manuscript. *Jouranal of Nuclear Medicine Technology*. 34(2): 92-99.
18. MacInnis, D. (2003), "Responsibilities of a good reviewer: lessons learned from Kindergarten", *Journal of the Academy of Marketing Science*, Vol. 31 pp.344-5.
19. Benos, D. J., K. L. Kirk, and J. E. Hall. (2003). How to review a paper. *Advances in physiology education* 27 (2): 47-52.
20. Kliewere, M. A., K. S. Freed, D. M. DeLong, P. J. Pickhardt, & J. M. Provenzale. (2005). Reviewing the reviewers: comparison of Review Quality and reviewer characteristics at the American Journal of Roentgenology. *AJR*. 184: 1731-1735.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی